

HAMID HADŽIBEGIĆ

ODNOS CRNE GORE PREMA OSMANSKOJ DRŽAVI POLOVICOM XVIII VIJEKA

Pregledajući turske dokumente u Državnom muzeju na Cetinju naišao sam na originalnu bujuruldiju bosanskog valije Ahmed Kâmil-paše od 4 džumadel-ahira 1170 godine (= 24-II-1757.), upućenu vladiki Savi i knezovima Crne Gore. U njoj se za vladiku Savu veli da je ispravan i lojalan i da je raja Crne Gore s njim zadovoljna u svakom pogledu. Zato mu se šalje bujuruldija, da bi i dalje mogao vršiti vladičansku dužnost, dok mu za to ne dođe carski berat. Ujedno se pozivaju crnogorski knezovi da ga priznaju za svog vladiku i da mu se pokoravaju u vladičanskim poslovima.¹

Kao što se vidi iz navedenog datuma, bujuruldija je izdana neposredno poslije vojnog pohoda protiv Crne Gore, koji je koncem 1756 godine izvršio čehaja (»ket-huda«) navedenog bosanskog valije. A uzrok tog pohoda, kao što je poznato, bilo je odbijanje Crne Gore da plati harač.

Razumije se da me je ovo pitanje mnogo zainteresovalo. Zato sam zaključio da po povratku u Sarajevo ispitam, da li kod nas ima kakve arhivske građe u vezi s tim. Moje nastojanje nije bilo uzaludno. Pronašao sam nekoliko dokumenata, koji nam donekle osvetljavaju kako je došlo do vojnog pohoda na Crnu Goru i zašto je iza toga bosanski valija vladiki Savi uputio navedenu bujuruldiju.

U sidžilu ljubinskog kadije iz tih godina našao sam prepis fermana sultana Osmana III od kraja džumadel-ula 1169 godine (23 januara — 1 februara 1756.), upućen bosanskom valiji Hadži Mehmed-paši Kukavici. U početku toga fermana se ističe kako su Crnogorci od davnina naviknuti na nepokornost te kako čine štetu pograničnim područjima i Dubrovčanima. Zbog toga je 1754 godine naređeno navedenom bosanskom valiji da to spriječi. Na njegov poziv, kako se kaže u fermanu, nekoliko crnogorskih knezova i uticajnih ljudi došlo je u logor na Gatačkom polju. I nakon dužih razgovora oni su se obvezali da ubuduće neće nikom praviti štetu i pristali su da plate harač. Poslije tog sporazuma izdata im je isprava tzv. eman-nama (»eman-name«) kao garancija za njihovu sigurnost. Međutim oni su iza toga otkazali poslušnost i davanje harača. Šta više počeli su vršiti gerilske upade u susjedne krajeve, a zadnjih dana u blizini Gacka ubili su i sedam ljudi.

Nakon tog izlaganja u fermanu se daje direktiva kapetanima hercegovačkog sandžaka i drugim funkcionerima i naređuje im se, da budno paze i da štite stanovništvo svoga područja, kao što je to naređeno i skadarskim kapetanima. Ujedno se

¹ Turski tekst i prevod ovog dokumenta donesen je uz ovaj rad pod brojem IV.

izvještavaju da prestaje važnost one isprave sigurnosti koja je data Crnogorcima na Gatačkom polju. Osim toga odobrava se da se crnogorska džizja (harač) briše iz obračuna bosanske kancelarije s obzirom da nije naplaćena.

Uz ovaj ferman bosanski valija poslao je i svoju bujuruldiju, ali ona nije prepisana u sidžilu. To je zavedeno u sidžilu 18 redžepa 1169 (18-IV-1756) godine.²

Kako je došlo do sporazuma na Gatačkom polju i kasnije do pogoršavanja odnosa između Crne Gore i Hercegovine, to nam opširno iznosi Jovan N. Tomić u svom radu »Crnogorski mitropolit Vasilije Petrović u Crnoj Gori po prvom povratku iz Rusije (1754—1756)«. ³

Vladika Vasilije vratio se je u Crnu Goru poslije navedenog sporazuma i nasuproć ranijim rdavim odnosima zatekao je relativan mir. »Ali — piše Tomić — do tog mira bilo se došlo načinom i sredstvima, koji Vasiliju nisu bili nimalo po volji, zato on od prvog trenutka po povratku u Crnu Goru radi nasuproć svemu što su u njegovu odsustvu radili mitropolit Sava i crnogorski glavari, i tim svojim radom još jače zaoštava odnose crnogorsko-turske nego su bili u 1752 godini.«⁴

Prije uspostavljanja ovog relativnog mira između Crne Gore i Hercegovine stalno se četovalo i prelazilo s jedne strane na drugu. Crnogorske su čete naročito napadale na turske i dubrovačke trgovačke karavane, a često su prelazile i na mletačko zemljište. I poslije mnogih pritužbi bosanski valija Hadži Mehmed-paša dobio je ferman da bez upotrebe oružja stane na put tim napadajima i da od Crne Gore naplati harač. Došavši u Gacko on je pozvao crnogorske glavare da dođu, da se to pitanje riješi mirnim putem. Mitropolit Sava i crnogorski glavari su zaključili da na taj sastanak s bosanskim vezirom pošalju trojicu Ozrinića. Osim toga tražili su posredovanje spuškog kâpetana Abdulaha Parmakovića. I on je s Ozrinićima i još nekoliko glavara izvan katunske i riječke nahije, koje je sam poveo, otišao u Gacko i pretstavio ih kao izaslanike sve Crne Gore. I tako je došlo do spomenutog sporazuma. Crnogorci su se obvezali da će se uzdržati od svakog napadaja, a u naknadu za to dobili su pravo da mogu trgovati po svoj carevini. Pristali su i na plaćanje harača, a rok za isplatu bio je do Male Gospođe (8/21 septembra).⁵

² Orijentalni institut, sidžil br. 13, list 28 v — 29 r. Vidi dokumenat br. I.

³ Glas Srpske akademije LXXXVIII, II—52, Beograd 1911, str. 55—158. Osim toga dvije godine kasnije objavio je drugi svoj rad »Turski pohod na Crnu Goru 1756 godine« (Glas Srpske akademije XCII, II—54, str. 256—340). U oba ta rada on prikazuje tok ovih događaja na osnovu arhivske građe Mletačkog arhiva i nastoji da osvjetli odnose Crne Gore prema Osmanskoj carevini i Mletačkoj republici.

⁴ J. N. Tomić, Crnogorski mitropolit Vasilije Petrović u Crnoj Gori po povratku iz Rusije (1754—1756), str. 56—57.

⁵ Isto, str. 57—63.

Jagoš Jovanović iznosi to ovako: »Kao posrednici između crnogorskih glavara i bosanskog vezira poslužili su age i begovi iz Spuža, Podgorice i Zabljaka, kojima je bilo u interesu da sa Crnom Gorom žive u miru radi vrlo žive trgovine koja je neko vrijeme vršena na turskim pijacama. Njihovim zalaganjem, a i dozvolom vladike Save, znatan dio glavara pošao je u Gacko na dogovor s vezirom, četvorica od njih pošla su čak u Carigrad da se poklone sultanu i da od njega prime darove. Ovi glavari obećali su sultanu i veziru da će im crnogorska plemena plaćati dobrovoljno harač i da će stalno biti pokorni sultanu kao svome gospodaru. Da bi ugovor bio što čvršći, glavari su veziru dali taoce i jedan dio ugovorenog harača. Pred toga oni su dali obavezu da crnogorska plemena neće napadati na Turke, a kao nagradu za to Crnogorci će moći da slobodno trguju po čitavoj turskoj državi, a da ih niko ne smije napadati, niti im stoku plijeniti.« — J. J., Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti (od poč. XVIII — 1918), Četinje 1948, str. 122—123.

Bosanski valija je o tom izvjestio Portu, koja je to fermanom od mjeseca juna 1754 godine odobrila i ovlastila ga da može ubirati harač od Crne Gore.

Poslije toga jedno kratko vrijeme vladao je mir. Ali dolaskom vladike Vasilija stanje se izmijenilo. On je uložio sve da odvрати Crnogorce od plaćanja harača i u tom je imao uspjeha. Harač su platili samo Cuce i Ozrinići. Rok plaćanja se približavao. Bosanski valija poslao je na Cetinje svog čohadara, ali se je on vratio ne svršivši nikakva posla. Šta više po nagovoru Vasilija ponovo su otpočela četovanja.

Razumije se da je bosanski valija o svemu izvještavao Portu, ali ona nije bila za oružanu akciju. Uzrok tome bili su donekle izvještaji, koje je Porta dobivala od bosanskog i rumeliskog vezira, zatim iz Hercegovine i Zete. U njima je predstavljano kao da je samo jedna trećina stanovništva Crne Gore uz Vasilija. U fermanu od jula 1755 godine stavljeno je u dužnost bosanskom valiji da blagim postupkom nastoji pridobiti one druge dvije trećine Crnogoraca koji su bili naklonjeni sporazumu. Sličan ferman upućen je i spuškome kapetanu Abdulah-paši Parmakoviću. Međutim oni su smatrali da su sva ta mirna sredstva uzaludna. Zato nisu iznosili na javu pravu sadržinu fermana, nego su i dalje prijetili vojnim pohodom, iako za to nisu imali odobrenja.

U mjesecu oktobru H. Mehmed-paša je poslao svog čehaju da naplati harač. U Ostrogu njega su po običaju dočekali Pješivci s običnim počastima i uobičajenim poklonima. On je zatim produžio u Spuž, da bi se sporazumio s Parmakovićem i ostalim. Tu su se dogovorili, da kadija i muselim sa svoje strane upute pismo Crnogorcima i da ih opomenu da plate harač, da bi se izbjegao vojni pohod. Ali oni nisu dobili nikakva odgovora.⁶

Zbog toga drugo pismo pošalju age koji su prilikom sporazuma u Gacku garantovali za Crnogorce. Ono je bilo upućeno vladikama Savi i Vasiliju, zatim serdaru, kapetanu, popu Đuraškoviću, popu Miliću i svima ostalim glavarima. Pismo je primio Vasilije i ne čekajući na zbor glavara sam je dao odgovor. Jovan Tomić iznosi sadržinu ovoga odgovora i veli ovo:

»U tom pismu — koje predstavlja jedan od najinteresantnijih dokumenata za pitanje odnosa Crne Gore prema Turskoj u polovini XVIII stoleća i naročito za pitanje harača nametnutog Crnogorcima od strane bosanskog vezira 1754 god. — Vasilije izlaže čitavu kratku istoriju tog pitanja i crnogorsko-turskih odnosa za prvih pedeset godina toga stoleća, dokazuje neumesnost zahteva da Crnogorci plaćaju harač, izlaže kako nisu u stanju dati ga, i dosta moli a pomalo i prkosi Turcima.

»Crna Gora od kako je nikad nije davala danka Bosni« uzvikuje Vasilije, i položaj Crne Gore prema Arbaniji obeležava rečima: »Kad je podignut Spuž, paša Hoda (verdi) ostavio je dve nahije, katunsku i riječku, našem stricu Danilu, a Bjelopolavlji, Pješivci i Crmnica (ostadoše) pod Spužem; i Danilo je bio sultanov čovek, dokle ga Demir-paša na veru ne htjede nabiti na kolac. Zato bi rat, a potom se učini mir. Zatim se digoše Rusija i česar protiv cenjenog Osmanovića. Digoše se i Turci. Ali nisu hteli Crnogorci i vladika Sava. Zbog toga cenjeni Osmanović na svaгда oslobodi vladiku Savu i Crnogorce od danka.« Dalje Vasilije izlaže kako su se pre 12 godina sastali crnogorski glavari s turskim u Draževini i tu utvrdili prijateljstvo i dali čvrstu veru, koju je jedan od turskih zapovednika htelo da prekrši, kako je prošle godine bosanski vezir pozvao vladiku Savu na dogovor, da umire Hercego-

⁶ Tomić, cit., str. 135.

vinu i Crnu Goru, i ako ne može doći da pošalje dva tri svoja čoveka; kako su vladika Sava i crnogorski zbor poslali Živka Damjanova sa još dvojicom; kako je spuški kapetan ovu trojicu i još neke iz susedstva Crne Gore odveo veziru na Gacko, hvaleći se da mu je doveo svu Crnu Goru, da se potčini i plati harač; kako je vezir odredio Crnogorcima hiljadu teskera harača; kako su Crnogorci, čuvši to, odgovorili spuškom kapetanu i agama da nemaju prava ni nad jednom nahijom crnogorskom, zato neka se ostave toga, a još najmanje da im Crnogorci plate harač i za Grbalj, Mahine, Pobore i Brajiće, koji su pod duždom; da jedino može biti reči o katunskoj i riječkoj nahiji, ali da ga ni one ne mogu dati, jer nemaju otkud, nemaju ni livada, ni njiva, ni ribolova, »jer je sâm kamen, te sami jadaju se i plaću na Divanu, pred cenjenim sultanom, da ih ostavi kako su i nekada bili, da Crna Gora daje harač sultanijama«.

Iz ovog pisma vidi se da Vasilije zna o bezuspešnim koracima vezirovim na Porti da dobije fermand, na osnovu koga će silom nagnati Crnu Goru na plaćanje harača Bosni, kojoj ga nikad nije davala. Zato i ima ovoliko smelosti u njegovu odgovoru. On osuđuje postupak spuškog kapetana sa Živkom Damjanovim i šiljanje ovoga prvo u Travnik veziru, a potom u Carigrad s Ahmed-agom Zatovićem, i za ono što su ovi tamo govorili veli da nije istina, i da je to uzrok što nisu ništa postigli. On sa jakim uverenjem veli: »Niti sultan Osmanović posla vojsku protiv Crne Gore, niti dade fermana, jer nema razloga, jer mu nikakvo zlo nisu učinili: niti su mu oteli barjake, niti su se digli protiv kog njegova grada, niti mu mogu dati što drugo sem kamenja. A oni što protiv nas pođu, kajaće se, jer je bojati se da se ne polome. Molimo vas, gospodo, koji ste se tamo okupili, kao što molimo i vezira, koji vas je poslao, i zaklinjemo vas jedinim Bogom i svetim Jovanom Krstiteljem, i vašom verom i vašim svecem Muhamedom, čuvajte se i ne činite nam zla! Vidite već da nismo krivi ni sultanu ni vama, nego da je sve ove laži škovao spuški kapetan. Ostavite nas kako smo, da sami idemo sultanu, pa što nam on bude rekao učinimo«. Na završetku Vasilije obeća im da će sledeće nedelje okupiti zbor, sa koga će im svi jednodušno odgovoriti, a dotle neka vezirovim izaslanicima preda harač spuški kapetan, jer ih je on i okupio.«⁷

Tako se je i bosanski čehaja morao vratiti ne polučivši željenog rezultata. A bosanski vezir nije mogao ići dalje, jer za to nije imao odobrenja od Porte, te je nastalo izvjesno zatišje u crnogorsko-turskim odnosima. Ali kad su Crnogorci uvidjeli da neće biti vojnog pohada, postali su još slobodniji sa svojim upadima u Hercegovinu. I tako je jednog dana jedna četa napala na dom nekog Mustafa-age u blizini Gacka, ubila njega, sina mu i petoricu njegovih ljudi i opljačkala sve što se moglo odnijeti, što se spominje i u navedenom fermandu od početka 1756 godine. I zato je Porta i poslala taj fermand bos. valiji i naredila svim kapetanima i drugim faktorima u Hercegovini da zaštite stanovništvo od sličnih napada.

Iz toga fermana vidimo da je Porta sada zauzela drugi stav prema Crnoj Gori, ali ni tada nije naredila nikakvu vojnu akciju. Ipak se je moglo očekivati da će to uskoro uslijediti, jer i Porta uviđa da se harač neće moći naplatiti mirnim putem. Zato fermandom naređuje da se harač briše iz obračuna bosanske kancelarije. Osim toga ona dokida važnost isprave kojom je data sigurnost Crnogorcima da slobodno mogu trgovati po cijeloj carevini. A to znači da ih ubuduće smatra kao odmetnike.

⁷ Isto, str. 136—137.

Crnogorske su čete nastavile sa svojim upadima ne samo u Hercegovinu nego i u skadarski sandžak. Zbog toga su s raznih strana pristizale nove tužbe Porti. Koncem mjeseca maja 1756 godine naročitim fermanom naredeno je Hadži Mehmed-paši, da oružanom silom napadne na Crnu Goru, da neobuzdane kazni, a mirnije da potčini sultanovoj vlasti i da od njih naplati harač. Za izvođenje toga zadatka data su mu puna ovlaštenja. Porta je o tom izvjestila mletačkog poslanika i tražila da Mletačka Republika zabrani Crnogorcima prelaz na mletačko zemljište, što je ona i učinila.⁸

Bosanski valija Hadži Mehmed-paša odmah je pristupio potrebnim pripremanjima i razaslao bujuruldije u sve krajeve i naredio da se vojska okupi na Gatačkom polju 12 avgusta. Međutim polovicom jula Porta je iznenada smijenila H. Mehmed-pašu, a na njegovo mjesto postavila Kâmil Ahmed-pašu. Zbog ove promjene nastao je potpun zastoj u tim pripremanjima.⁹

Mitropolit Sava bio je mišljenja da bi bolje bilo dati harač nego se izlagati opasnosti. I kada se je saznalo da je došao ferman i da se vrše pripreme, počelo je ovo mišljenje da prevladava. Šta više ni vladika Vasilije nije se tome potpuno opirao nego je tražio od ruskog poslanika posredovanje kod Porte da se harač smanji. Ali kada je saznao za navedenu promjenu i zastoj u pripremanju napada, on je ponovo počeo nagovarati da se harač ne daje govoreći da od pohoda nema ništa.

Kada je Ahmed-paša stigao u Sarajevo, poslao je glasnike u Crnu Goru da traže harač. Zatim je pozvao paše, age i druge vojne starješine da dođu u Mokro kod Sarajeva, odakle je s njima krenuo u Foču. Tu je 5 septembra održao savjetovanje interesujući se o načinu pohoda koji je izvršio Numan-paša Čupričić. Poslije toga poslao je izvještaj Porti i tražio, da se skadarskom paši naredi da i on s te strane udari na Crnu Goru, kao što je to učinjeno i za vrijeme Čupričića.

Videći Vasilije da novi vezir nema novih naređenja od Porte i da od Skadra ne prijete nikakva opasnost on je i dalje poticao Crnogorce na otpor. Bilo je i manjih upada u Hercegovinu. U jednoj bujuruldiji Kâmil Ahmed-paše od 9 muharema 1170 godine (4-X-1756) upućenoj trebinjskom muhafizu Sulejman-paši i kadijama Ljubinja i Cernice i trebinjskom kapetanu i drugima traži se izvještaj, kako je došlo do odvođenja koza s ispaše Brazidol u nahiji Ljubomir u Ljubinjском kadiluku. U njoj se naglašava, da su oni upozoreni bujuruldijom da štite stanovništvo od šteta koje čine Crnogorci, međutim s navedene ispaše odvedeno je 230 koza. Navode se imena onih koji su pomogli napadačima i traži se da se pronađu i kazne.¹⁰

U očekivanju odgovora od Porte novi bosanski valija izdavao je potrebna naređenja. U bujuruldiji od 16 muharema 1170 godine (11-X-1756) upućenoj ljubinjском kadiji i drugim funkcionerima on izvještava da mu je naredeno fermanom da krene protiv ustanika Crne Gore i naređuje im, da osiguraju komoru za prenos hrane i ratne spremne za vojsku iz Trebinjskog kadiluka i to za svakih sedam vojnika po jedan konj.¹¹

Porta je naredila bosanskom valiji da sam sa svojim raspoloživim sredstvima izvrši postavljeni zadatak. Zbog prilika u Evropi i držanja Austrije i Rusije Porta je za svaku eventualnost zadržala u Bosni, kao pograničnoj pokrajini, redovnu

⁸ J. N. Tomić, Turski pohod na Crnu Goru 1756 godine, str. 260—261 i 265—266.

⁹ Isto, str. 266—267. — Orijentalni institut, Hadži Husejnović Salih Sidki (Muvekit), Tarihi Bosna, str. 138.

¹⁰ Orijentalni institut, sidžil br. 13, list 30 v. Dokumentat II.

¹¹ Vidi dokumentat br. III.

vojsku (janičare i spahije). Bosanskom veziru je naredila, da ne napušta Travnika, a dužnost zapovjednika vojske protiv Crne Gore da povjeri jednom svom potčinjenom starješini.

On je tu dužnost povjerio svom čehaji s naređenjem da pokupi vojsku u Bosni. S druge strane izdao je naređenje paši Čengiću, Ljuboviću, trebinjskom paši Resulbegoviću i nikšićkom kapetanu da pokupe vojsku u Hercegovini.

Da bi onemogućili pomoć Crnogorcima od strane Brđana, spuški kapetan Parmaković i age iz Podgorice uzeli su taoce od Kuča i ostalih Brđana. Zbog toga je stanje Crnogoraca bilo vrlo teško. Otpor dviju nahija crnogorskih bez pomoći drugih dviju, bez Brđana i mletačkih podanika nije davao nade u uspjeh. Zbog toga je Vasilije odlučio da bježi i to tajno. I početkom novembra on je napustio Crnu Goru i otišao u Senjsku Rijeku. A prije toga 27 oktobra pred zborom na Cetinju on je govorio da će dobiti pomoć od Rusije. Na njegov predlog na zboru je izabran jedan guvernador, jedan serdar i šest vojvoda. Na taj je način uspostavljeno rukovodstvo odbrane.¹²

Kada je čehaja bosanskog valije krenuo na Crnu Goru, njemu su se priključili Abdulah-paša Parmaković iz Spuza i Hadžibeg Osmanagić iz Podgorice.

Iz Gacka on je 5 novembra uputio pismo Crnogorcima i tražio da se potčine i predaju harač.^{12a} Ali oni su odgovorili negativno. I 24 novembra čehaja je krenuo iz Nikšića prema Crnoj Gori, a druga vojska nastupala je od Grahova. Prema Tomiću dalji tok događaja odvijao se je ovako.

Bez ozbiljnih prepreka Turci su doprli do Bijelih polja kod Ubla. Tu je bio prvi sukob. Dalje prodiranje bilo je teško zbog terenskih teškoća i nepogode vremena. Ali su ipak doprli na Čevo i tu postavili logor. Manji odredi vojske počeli su da pljačkaju i pustoše po Ozrinićima, Cucama i Bjelicama. Zatim je slijedio prodor kroz Bjelički klanac. Na Predišu 30 novembra Crnogorci su ponovo potisnuti, uz dosta gubitaka po Turke. U Tomićima u Bjelicama 3 decembra vođena je borba. Crnogorci nisu uspjeli da suzbiju Turke.¹³

U takvoj situaciji, veli Tomić, Crnogorci su pridobili Abdulah-pašu Parmakovića i Hadžibega Osmanagića da utiču na vezira da im oprost, a da će oni platiti harač.¹⁴ Uzevši u obzir sve okolnosti čehaja je najposlije riješio da primi ponudu Crnogoraca. Tomić ovako nastavlja:

»To bude javljeno Crnogorcima i ovi odmah pošalju dvojicu glavara čehaji u logor radi pregovora. Pošto se učini primirje, čehaja naredi da se povuče na Čevo,

¹² J. N. Tomić, Turski pohod na Crnu Goru 1756, str. 305—310.

^{12a} Dok se je vojska zadržavala u Nikšićkom polju, bos. čehaja Osman-paša slao je naređenja hercegovačkim kadijama i upravnicima pojedinih kadihuka, da dostave potrebnu hranu za vojsku, čime su bili zaduženi. Tako u jednoj bujuruldiji, upućenoj kadijama i ajanim Ljubinja i Stoca, od 18 novembra 1756 godine traži, da odmah pošalju u Nikšić namirnice za vojsku, koja je određena na njihove kadihuke.

U drugoj bujuruldiji od 22 novembra 1756 godine, upućenoj ljubinjnskom kadiji i Osmanpašiću Hasan-begu, bosanski čehaja naređuje, da upute u Dubrovnik komoru za prenos četiri hiljade oka pirinča za vojsku, koja se nalazi okupljena na Nikšićkom polju, a koja prema carskom fermanu ima da prisili na pokornost odmetnike Crne Gore. Traži da se taj pirinač što prije donese u Onogošt.

Orijentalni institut, sidžil br. 14, list 10 v.

¹³ Isto, str. 326—328.

Postoji mišljenje nekih da je bos. čehaja bio poražen i da je turska vojska 6 decembra počela uzmicati, a da su je Crnogorci gonili sve do Nikšića i Gacka. Prema ovom stanovištu do primirja je došlo tek nakon mjesec i po dana.

¹⁴ J. N. Tomić, Turski pohod na Crnu Goru 1756 godine, str. 330.

a on sa svojom pratnjom, s Parmakovićem i Osmanagićem, i onom dvojicom Crnogoraca, prvo ode u Spuž, da se, onako ranjen, skloni od zla vremena i da tom prilikom vodi pregovore s crnogorskim punomoćnicima, a potom sa svima ovima digne se u Nikšić, gde sporazum bude zaključen.

Prema tom sporazumu čehaja je oprostio krivicu Crnogorcima, a ovi su se za to obavezali: da će se u buduće ostaviti svake pljačke i napada na sultanove podanike; da će kazniti one što budu to činili; da u Crnu Goru neće primati nikakvo strano lice — tim se mislilo na izaslanike Rusije i drugih država, koji bi došli da bune Crnogorce protiv podanstva Porti; i da će platiti harač.¹⁵

Kada se je čehaja povratio u Travnik, bosanski valija K. Ahmed-paša poslao je u drugoj polovini mjeseca januara 1757 godine Crnogorcima pismo koje glasi:

»Znajte vi, vladiko, serdari, kapetani, knezovi i ostali glavari Crne Gore, pošto ste se pokajali za pobunu protiv sultana i pošto ste platili harač, sad ste, kao i drugi podanici sultanovi, u miru, te vam niko nema nanositi štete, nego posećujte carske gradove i radite u njima, i niko vam ne može zabraniti ulazak; i znajte da sam naredio agama, i što godišnje imate davati na ime harača, da to predajete sultanu. Ali među vama ima nekoliko uskoka razbojnika, zato s vašim zborom izagnajte sve te izdajice s njihovim ženama i djecom i spalite im kuće pa da svikolici budete podanici sultanovi. A ako, kao podanici, ne platite harač sultanu lično, od ovog divana bosanskog neće vam se dati priznanica. — Pisah vam ovo pismo da vam, ako Bog da, stigne; verujte mom pečatu, i starajte se i slušajte, kao što sam vam naredio.«¹⁶

Iza ovoga koncem februara uslijedila je bujuruldija bosanskog valije Ahmed Kâmil-paše, koju smo na početku spomenuli, a koja je upućena vladiki Savi i crnogorskim knezovima. To bi značilo da su se odnosi s Crnom Gorom normalizovali. S druge strane smisao same bujuruldije je takav, da bosanski valija smatra sebe pretpostavljenim starješinom. Ovo dolazi odatle, što su još prije toga, na predlog Ahmed Kâmil-paše, podgorički i crnogorski kadiluk s tvrdavama Spuž i Žabljak odvojeni od Skadarskog sandžaka i pripojeni Bosanskom ejaletu. O tom je 1170 godine (počinje 26 septembra 1756.) izdan ferman, nakon čega je spomenuti valija postavio za te nahije potrebne službenike.¹⁷ To je i bio razlog zašto skadarska vojska nije učestvovala u vojnom pohodu na Crnu Goru.

Tomić ističe, da su Crnogorci poslali svoje punomoćnike bosanskom valiji u Travnik i da su se oni s potvrđama o plaćenom haraču vratili u Crnu Goru koncem marta, o čemu je kotorski providur izvijestio glavnog providura. Osim toga on navodi, da je bosanski valija svojim pismom od sredine aprila 1757 godine obavijestio dalmatinskog providura da su se Crnogorci potčinili i da su pristali da plate harač.¹⁸

U toku ove godine došlo je do promjene na upravi Bosne. Ahmed Kâmil-paša je razriješen, a za bosanskog valiju ponovo je postavljen Hadži Mehmed-paša. U njegovoj prisutnosti, kako u svojoj kronici navodi Muhamed Enveri Kadić, održano je 14 oktobra 1757 godine vijeće, na kome su predstavnici Crne Gore izjavili

¹⁵ Isto, str. 334.

U svom drugom radu »Crnogorski mitropolit Vasilije Petrović« (str. 158), Tomić veli da je turska vojska prodrla u Crnu Goru s tri strane i, mada nije uspjela kako se nadala, ipak je zadala dosta jada Crnogorcima i da su i harač platili.

¹⁶ J. N. Tomić, Turski pohod na Crnu Goru 1756 godine, str. 336—337.

¹⁷ Husejnović Salih Sidki (Muvekit), Tarihi Bosna, str. 138. (Orijentalni institut, rukopis br. 1164).

¹⁸ J. N. Tomić, cit., str. 338—339.

svoju lojalnost i obavezali se da će plaćati harač. O tom je sastavljen hudžet, koji je Kadić unio u svoju kroniku ali nepotpuno. Izostavljena su imena većine crnogorskih pretstavnika, što pretstavlja velik nedostatak, jer su baš ti podaci od primarne vrijednosti za ocjenu same stvari. Kadić nije naveo odakle je uzeo taj podatak, a sidžila travničkog kadije iz te godine nema. Zato nisam mogao provjeriti i dopuniti praznine ovog tako važnog dokumenta.¹⁹

Iza ovog hudžeta Kadić je u cijelosti unio bujuruldiju koju je u vezi s tim izdao sutrađan bosanski valija. Ona se upućuje kadijama Podgorice, Bekije Novog, Cernice, Nevesinja, Stoca, Mostara i Blagaja i svim vojnim i civilnim funkcionerima u tim kadilucima. Tom bujuruldijom bosanski valija ih izvještava, da je raja crnogorskih nahija izrazila lojalnost i da se je obvezala plaćati harač. S obzirom na to skreće im se pažnja, da spomenuta raja uživa carsku zaštitu i da ima pravo na slobodno kretanje unutar države.²⁰

Krajem 1757 ili početkom iduće godine podgorički kadiluk je ponovo priključen Skadarskom sandžaku. O tom Husejnović Salih Sidki (Muvekit) u svojoj istoriji Bosne veli ovo: »Mutesarif skadarskog sandžaka Mehmed-paša Skadarlija podnio je izvještaj Visokoj državi (Porti) i molio da se Podgorička i Crnogorska nahija i njima priladajuće tvrđave Spuž i Zabljak, koje su na predlog bivšeg bosanskog valije Kâmil Ahmed-paše prinojene Bosanskom ejaletu, da se kao što su i bile pripoje Skadarskom sandžaku. I tako je on ubijedio Visoku državu, te su u smislu uzvišenog fermana, izdatoz 1171 godine (počinje 15 septembra 1757), spomenute tvrđave i navedene nahije izdvojene iz Bosanskog ejaleta i priključene Skadarskom sandžaku.«²¹

Kada se je za ovo saznalo u Sarajevu, odmah je upućena pretstavka Porti da Podgorički kadiluk i dalje ostane u sastavu Bosanskog ejaleta. To vidimo iz bujuruldije koju je bosanski valija Hadži Mehmed-paša krajem januara 1758 godine uputio hercegovačkim kadijama i ostalim vojnim i civilnim funkcionerima. Obavještavajući ih o prednjem on naročito podvlači, da i oni treba da upute preko njega slične pretstavke. U toj se bujuruldiji naročito ističe, da je zalaganjem i žrtvama bosanske a naročito hercegovačke vojske uspostavljen red u Crnoj Gori i da je to uzrok pripajanja Podgoričkog kadiluka Bosanskom ejaletu. Napada se skadarski sandžakbeg da je stvar prikazao Porti drugačije nego što je u stvarnosti.²²

Kao što se iz prednjeg može zaključiti, Porta je Crnu Goru, koju je smatrala svojim područjem, bila pripojila Bosanskom ejaletu. Ali nakon godinu dana nju je ponovo priključila Skadarskom sandžaku. Da bismo ovo mogli koliko toliko pravilno ocijeniti, potrebno je da se malo osvrnemo na odnose Crne Gore prema Osmanskoj imperiji.

Kada je Turska zauzela Crnu Goru, zavela je u njoj slične daće kao i u drugim krajevima: desetinu, harač, ispendže i drugo. Ustanovljena su i dva timara za spahije i jedan timar za crnogorskog kadiju. Ali ovo nije potrajalo dugo. Već u samom početku se uvidjelo da se to ne može održati. I mjesto tih daća zavedena

¹⁹ Vidi dokumenat br. V.

²⁰ Vidi dokumenat br. VI.

²¹ Muvekit, Tarihi Bosna, str. 139.

²² Vidi dokumenat br. VII. Oriđentalni institut, sidžil br. 25, list 11 r.

Odmah iza ovog dokumenta u istom sidžilu na drugoj strani imamo bujuruldiju bosanskog valije Mehmed-paše od 29 dž. I 1171 god. (8-II-1758), upućenu hercegovačkim kadijama, među kojima i podgoričkom kadiji. Skreće im se pažnja da zaštite stanovništvo od svakog nasilja i nepravde i da povrate na stara ognjišta rajuu koja je bila napustila svoje domove.

je filurija. Dokinuti su timari i time su svi Crnogorci postali slobodni seljaci-filuridžije, neovisni od spahija. Propisano je da svaka kuća daje 55 akči godišnje. Od toga su 33 akče otpadale na harač, što je išlo u državnu kasu, a 20 akči uzimao je sandžakbeg i to 10 akči na ime desetine i 10 akči na ime ispendže. A 2 akče uzimali su pobirači harača odnosno džizje.

O tome se govori u kanun-nami koja je prilikom popisa 1523 godine unesena u defter za Crnu Goru. Kao uzrok u njoj je navedeno, da je Crna Gora neprohodna i krševita zemlja, te da raja nije u mogućnosti da daje desetinu, harač, ispendžu i druge novčane dažbine. Svakako da je ovo jedan od glavnih uzroka zavođenja filurije u Crnoj Gori. Ali to je i rezultat otpora samog naroda protiv uvođenja gornjih daća. Interesantno je spomenuti, da se u samoj kanun-nami ističe da se je crnogorski narod preko svog delegata tužio na Porti i protiv nekih nezakonitih postupaka svoga sandžakbega Skender-bega Crnojevića.²³

Ekonomski uslovi i otpornost naroda prisilili su tursku vlast, da tako brzo izmijeni svoje prve odluke u pogledu određivanja daća i načina njihovog ubiranja. Osim toga ne treba zaboraviti, da je Crna Gora bila periferijska zemlja Osmanske carevine, da je preko Grblja imala vezu s morem i da su u njenom susjedstvu Kotor i Budva bili pod mletačkom upravom. Zbog svega toga Turska je morala biti popustljivija prema Crnoj Gori.

Iz spomenute crnogorske kanun-name važno je spomenuti još jednu stvar. U njoj stoji da su prije donošenja ove kanun-name bila postavljena 53 muselema za kupljenje harača. A prilikom popisa 1523 godine njihov je broj smanjen na 36 muselema. Njima je stavljeno u dužnost da pomažu pri kupljenju harača i da zajedno s crnogorskom rajom idu i rađe u Crnojevića solani. Za tu svoju dužnost bili su oslobođeni daća, radi čega se i nazivaju muselemi. Kao što se iz crnogorskih deftera vidi, ti muselemi bili su crnogorski knezovi.²⁴ Oni su bili veza između naroda i turskih vlasti.

U administrativnom pogledu Crna Gora je skoro kroz cijelo vrijeme turske uprave pripadala Skadarskom sandžaku, ali je smatrana kao zasebna oblast, kojoj je neposredni upravni organ bio subaša ili vojvoda sa sjedištem u Žabljaku.²⁵ Za vrijeme Skender-bega Crnojevića (1514—1528) i krajem XVI vijeka za Derviš-bega Alića bila je zaseban sandžak.²⁶ A jedno kratko vrijeme (1566—1570) bila je u sastavu Dukadžinskog sandžaka.²⁷

Dr. Aleksa Ivić donio je u Spomeniku Srpske akademije devet pisama Hasan-paše hercegovačkog i crnogorskog od 1573 godine, čiji se originali čuvaju u bečkom

²³ Branislav Đurđev, Defteri za Crnogorski sandžak iz vremena Skender-bega Crnojevića, Prilozi za or. filologiju i istoriju naših naroda pod turskom vladavinom, Sarajevo 1950, str. 11—17.

²⁴ Branislav Đurđev, Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, Sarajevo 1953, str. 32 i 128—130.

²⁵ Isto, str. 31. — J. N. Tomić, Politički odnos Crne Gore prema Turskoj 1528—1684 god., str. 12.

²⁶ Br. Đurđev, cit., str. 83.

J. N. Tomić veli: »Meseca septembra godine 1592 kotorski providur javi Senatu kako je za vlašću pohlepni Pečanac Derviš Alić, od porodice Sarvanovića, uspeo kod velikog vezira Ferhata, da se skadarski sandžakat podeli na dvoje, tako da Derviš u upravu dobije Ulcinj, Bar i sve ostalo na desnoj strani Bojane s nazivom sandžak-bega crnogorskoga, a ostalo da ostane pod upravom skadarskog sandžakbega.« — J. N. T. Politički odnos Crne Gore prema Turskoj 1528—1684, str. 37—42.

²⁷ J. N. Tomić, cit., str. 21—25. — Br. Đurđev, cit., str. 94.

tajnom arhivu. To su pisma koja je Hasan-paša slao uhodi Pavlu Bridoviću, koji ih je ustupio Stefanu Kenderašiju. U tri pisma Hasan-paša naziva sebe hercegovačkim i crnogorskim pašom.²⁸ Iz toga bi slijedilo, kao da je Crna Gora u to doba bila u sastavu Hercegovačkog sandžaka.

Sudsku vlast u Crnoj Gori vršio je crnogorski kadija. U početku jedno selo bilo je određeno kao timar za kadiju. Međutim, kao što stoji u navedenoj crnogorskoj kanun-nami od 1523 godine, kada je Skender-beg Crnojević uzeo u zakup crnogorsku filuriju, preuzeo je i taj kadijin timar. Zbog toga se u kanun-nami veli da bi bilo shodno da se Crna Gora pripoji podgoričkom kadiluku.

Prema jednoj rang-listi kadiluka u Osmanskoj carevini, koju je utvrdio rumeliski kazasker Abdul-Kadir ef. (1078—1667), Crna Gora je uvrštena u kadiluke s platom od 100—80 akči, a Podgorica u viši rang sa 130 akči.²⁹ Ovdje je važno to da se tu govori o njima kao o dva zasebna kadiluka.

U grbaljskim dokumentima, koje sam objavio u prvom broju naših Priloga, Grbaljska župa se spominje kao rahnija crnogorskog kadiluka. Među tim dokumentima ima 14 originalnih sudskih rješenja crnogorskih kadija izdatih u vremenu od 1616—1683 godine. Znači da je u XVII vijeku postojao posebni kadiluk za Crnu Goru.³⁰

Postoji također jedan popis kadiluka iz 1737 godine, u kome se Podgorica s Crnom Gorom spominje kao jedan kadiluk.³¹ Vjerovatno ovo spajanje crnogorskog kadiluka s podgoričkim datira od morejskog rata.

Osim toga imamo jedan popis kadiluka koji je 1745 godine napisao Mostarac Abdulah Hurremi (Huremović). Tu se u Skadarskom sandžaku spominju Podgorički kadiluk u rangu Čelebi Pazara (tj. u VIII), a Crnogorski kadiluk u rangu Čanata (tj. u IX) uz napomenu, da je ovaj nepokoran.³² A to je za ovo vrijeme i potpuno razumljivo.

Iz prednjeg se jasno vidi da je Crna Gora kroz čitavo vrijeme turske uprave bila zasebna oblast, što je za nju bilo povoljno, pogotovo kada se ima u vidu da su uz to Crnogorci bili slobodni seljaci filuridžije. Osim toga turski organi nijesu se miješali u sve stvari. Mnoga pitanja unutarnjeg karaktera rješavao je vladika u zajednici s crnogorskim knježovima u duhu običajnog prava. A i izvjesne stvari porodičnog prava spadale su u djelokrug vladika. U tim problemima kadija je intervenisao samo u slučaju spora. Sve te okolnosti pružale su mogućnost Crnoj Gori da

²⁸ Spomenik XLIX — 42, Beograd 1910, str. 20—26.

²⁹ Orijentalni institut, inventar kanun-nama i fetvi, br. 67. Rang-lista nalazi se pri kraju rukopisa.

³⁰ Hamid Hadžibegić, Turski dokumenti Grbaljske župe iz XVII stoljeća, Prilozi za or. i. i. i istoriju naših naroda pod tur. vladavinom, I, Sarajevo 1950, str. 23—50, dokumenti: 2, 4, 6, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 22 i 23.

³¹ Orijentalni institut, Turcica 1911, rukopis 905, list 3 v.

U ovom rukopisu nalazi se jedan nedatiran popis kadiluka po alfabetskom redu, bez oznake ranga. Za svaki kadiluk je navedeno kojem sandžaku pripada, koje se mjesto nalazi u njegovoj okolini, te koliko je udaljen od centra države. U njemu se za Crnu Goru veli da je u Skadarskom sandžaku i da je udaljena 23 konaka. — List 15 v.

Iza toga dolazi još jedan popis s naznakom ranga, ali bez datuma. Crna Gora i Podgorica zavedene su posebno u IX rangu. — List 21 r. — Ali Podgorica je zavedena i u prethodnom rangu s platom od 150—130 akči. — List 20 v.

³² Hazim Šabanović, Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdulaha Huremovića, Glasnik Zem. muzeja za 1943 god., str. 343 i 351.

zadrži svoj karakter i način života. Ona je kao cjelina imala izvjesnu autonomiju, koja se je tokom vremena i opadanjem turske moći sve više jačala unutar samog naroda.

Što se tiče položaja Crne Gore u XVI i XVII vijeku prema Osmanskoj imperiji, ona je u ovo doba i de jure i de facto bila pod turskom vlašću. To su uostalom u svoje vrijeme dokazivali Ilarion Ruvarac i Jovan Tomić. Naročito je Tomić u svojim radovima iznio ogroman arhivski materijal iz tog vremena, koji to ubjedljivo dokazuje. Ovo potvrđuje i novi turski materijal, a naročito crnogorski defteri (za XVI vijek) i navedeni grbaljski dokumenti (za XVII vijek).³³

U toku ovog perioda bilo je i otpora i otvorenih sukoba, ali sve do morejskog rata nije bilo negacije turskog vrhovništva. Sve te borbe bile su usmjerene na zaštitu privilegija i postojeće slobode. Ova se borba nije mogla razviti u borbu za oslobođenje, jer je Osmanska imperija bila još dosta jaka i u svom punom opsegu. Okolni sandžakbezi su također morali budno paziti na zbivanja u Crnoj Gori. Oni su znali da mletački providuri na razne načine nastoje da pridobiju Crnu Goru na svoju stranu. Osim toga sam crnogorski narod nije se sa sigurnošću mogao pouzdati u stvarnu pomoć Venecije. On je osjećao da ga mletačka republika hoće da stavi u sukob s Turskom samo radi svojih interesa.³⁴

Ali poslije poraza pod Bečom i stupanja u savez nekoliko država protiv Osmanske carevine i njena povlačenja iz Srednje Evrope situacija se mijenja. U Crnoj Gori se budi pokret za potpuno oslobođenje. U to vrijeme ona je, sasvim prirodno, računala na mletačku pomoć. U toku rata na strani Venecije Crna Gora je podlegla jačoj turskoj sili jer ju je mletačka vojska, koja i inače nije bila dovoljna, ostavila na cjedilu. A kasnije u mirovnom ugovoru s Turskom Crnu Goru nije ni spomenula. Ali i pored svega toga ideja za oslobođenje, koja je ovom prilikom došla do stvarnog izražaja, nije se mogla više ugasiti. Zato ovaj događaj predstavlja jednu prekretnicu u odnosima između Crne Gore i Osmanske države.

Turska vojska je zauzela Crnu Goru i prisilila je na pokornost. Ali ona ni izdaleka nije više imala one vlasti nad Crnom Gorom kao u prva dva stoljeća. Ako promotrimo događaje u prvoj polovini XVIII vijeka do vojnog pohoda bosanskog čehaje koncem 1756 godine, vidjećemo da između Turske i Crne Gore često dolazi do oružanih sukoba, nekad manjih a nekad i većih razmjera. Uzrok tome su upadanja crnogorskih četa u okolne zemlje i odbijanje davanja harača, što je značilo nepriznavanje turskog suvereniteta.³⁵

³³ Pitanju kakva je bila turska vlast u Crnoj Gori Branislav Đurđev je posvetio svoju doktorsku dizertaciju, koja je štampana 1953 godine u Sarajevu pod naslovom »Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku«.

³⁴ Gligor Stanojević u svom radu »Crna Gora u doba Kandijskog rata (1645—1669)« opširno iznosi odnos Crne Gore prema ovom ratu i planovima za njeno učestvovanje na strani Mletačke republike. On je u tom radu objavio i zahtjeve crnogorskih predstavnika za to učesće, formulisane u 8 tačaka. Ne ulazeći u ocjenu ovog dokumenta, mislim, da do stvarnog angažovanja Crne Gore u ovom ratu nije došlo zato, što to nije prihvatilo crnogorski narod iz gore navedenih razloga.

³⁵ Ovdje možemo ukratko navesti važnije borbe u toku prve polovine XVIII vijeka:

1) God. 1706 Crnogorci su bili prisiljeni dati harač i taoce pod pritiskom vojnog pohoda. — VI. Ćorović, Istorija Jugoslavije, str. 365.

2) Kada je 1710 godine Rusija stupila u rat protiv Turske, Crnogorci su otpočeli s četničkim borbama upadajući u susjedne krajeve. VI. Ćorović, cit., str. 365.

3) Poraz turske vojske (prethodnice) na Carevu Lazu i zauzimanje Cetinja od strane Ahmed-paše 1712 godine. — Muvekit, str. 123; Jagoš Jovanović, cit., str. 114.

Bilo je istina i snošljivih odnosa. Šta više u ratu Turske s Austrijom i Rusijom 1736—1739 godine, u doba kada se je pod Arsenijem IV razbuktao ustanak po Staroj Srbiji i zahvatio i brdanska plemena, Crna Gora je ostala neutralna. »To je prvi put u istoriji crnogorskih plemena«, veli Jagoš Jovanović, »da ne učestvuju u borbi koja je obuhvatila znatan dio balkanskih oblasti, pa i njihovo neposredno susjedstvo. Da vladika zauzme ovakav stav, uticalo je držanje mletačke republike. Ona je odvrćala vladiku od borbe, ne radi vladike, nego radi sebe, da se ne zamjeri Turcima. Radi jačeg pritiska, ona je oduzela platu, koju je do tada plaćala nekolicini crnogorskih glavara od 1717 godine i zatvorila je mletačke pijace, naredivši pod prijetnjom smrtne kazne, da niko ne smije ništa prebaciti u Crnu Goru dok traje rat.«³⁶

Boriti se protiv Osmanske carevine i protiv njene vojne sile bilo je skopčano s velikim poteškoćama i opasnostima, ali su se sukobi od vremena do vremena ipak ponavljali. Turska je smatrala Crnu Goru svojim područjem i tražila je od nje da plaća harač. Da bi to dobila poduzimala je vojne pohode, koji su je mnogo više stajali nego iznos harača. I naplaćivala bi ga silom, ali nije mogla da u njoj uspostavi svoju vlast.

Takav je bio i rezultat vojnog pohoda bosanskog čehaje 1756 godine. Rat koji je vođen pod vrlo nepovoljnim vremenskim prilikama prouzrokovao je dosta žrtava s obe strane. Crna Gora je pretrpila mnogo štete. To teško stanje, mislim, da je uticalo na vladiku Savu i crnogorske knezove, da zatraže primirje, što je odmah prihvaćeno s turske strane. To zaključujem po dokumentima, koje donosim uz ovaj rad. Vjerovatno su Crnogorci dali nešto na ime harača i izjavili pokornost.³⁷ Ali po daljem toku i razvoju događaja u Crnoj Gori sve je to bilo kratkotrajne vrijednosti.

Nastaje pitanje zašto je Turska toliko nastojala da nad Crnom Gorom bar nominalno održi svoj suverenitet, kojeg se nije odrekla sve do Berlinskog kongresa. Vjerovatno se je ona bojala uticaja sa strane, naročito Mletaka, a od početka XVIII vijeka i Rusije, a kasnije i Austrije. Zato je ona tu svoju tezu ljubomorno branila na međunarodnom terenu.

Poslije gornjih izlaganja možemo ocijeniti karakter bujuruldije bosanskog valije Ahmed Kamil-paše upućene u mjesecu februaru 1757 godine vladiki Savi

4) Numan-paša Čuprilić s bosanskom i hercegovačkom vojskom u zajednici sa skadarskim i ohridskim mutesarifom Ahmed-pašom poharali Crnu Goru 1714 godine. — Muvekit, str. 123.

5) Poraz hercegovačke vojske na Trnjinama 1717 godine — Muvekit, str. 124; Jagoš Jovanović, cit., str. 111—112.

6) Manji sukobi kod Nikšića (1719), Podgorice i Spuža (1721) i kod Žabljaka (1725). — Jagoš J., cit., str. 113.

7) Bosanski valija Muhsin-zade Abdulah-paša zauzeo Crnu Goru, koja je ponovo otkazala pokornost 1726 godine. — Muvekit, str. 126.

8) Poraz Bekir-paše Čengića 1727 god. — Muvekit, str. 127.

9) Poraz bosanske vojske pod komandom bos. čehaje kod Nikšića 1749 god. — Muvekit, str. 137; Dr. Vl. Đorđević, Crna Gora između Turske, Rusije i Mletaka u XVIII vijeku, str. 73—74.

10) Bosanski valija Sejid Abdulah-paša u borbi protiv »crnogorskih odmetnika«. — Muvekit, Tarihi Bosna, str. 138.

U vezi s prednjim važno je napomenuti da se u fermanu od kraja januara 1756 godine Crnogorci nazivaju odmetnicima i da se za njih kaže, da su od davnina naviknuti na nepokornost i da stalno prave štetu pograničnim područjima i Durbrovčanima.

³⁶ Jagoš Jovanović, cit., str. 116.

³⁷ Vidi dokumenat V i VI.

Po mom mišljenju za njeno slanje u onom snistu kako je napisana nije bilo stvarne potrebe. Nakon Danila od 1735 godine vladičansku dužnost u Crnoj Gori vršio je Sava i on je u tom svojstvu priznavan i od turskih vlasti. Šta više zbog njegovog pomirljivog stava, naročito u odnosu na Vasilija, oni su smatrali da je on podesna ličnost za ovaj položaj. Svojom bujuruldijom bosanski valija je htio da s njim uspostavi pismenu vezu, ali i da istakne da je sada Crna Gora vezana za Bosnu i da se njemu treba obraćati. To bi bio pravi cilj slanja navedene bujurul-dije. Ona je u isto vrijeme i dokaz normalizovanja tursko-crnogorskih odnosa.

Odvajanje Crne Gore od skadarskog sandžaka i pripajanje bosanskom ejaletu došlo je na predlog bosanskog valije Kamil-paše. Prema gore spomenutoj bujuruldiji njegovog nasljednika Mehmed-paše to je došlo zbog toga što je zaslugom bosanske i hercegovačke vojske zaveden red u Crnoj Gori. On se navodno zbog toga i buni zašto je nakon godinu dana Crna Gora ponovo priključena skadarskom paši. Ali tu ima i drugih razloga. Šteta je što ni u Sarajevu niti u Skoplju nisam mogao pronaći ferman od 1158 godine, kojim je donesen taj zaključak. Iz njega bismo mogli izvući prave razloge tog pripajanja.

Turske dokumente koje sam u vezi s prednjim pronašao u Orijentalnom institutu, u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, donosim u turskom tekstu i prevodu kao i bujuruldiju bosanskog valije, čiji se original nalazi u Državnom muzeju na Cetinju.

TURSKI DOKUMENTI

I

FERMAN SULTANA OSMANA III

(Krajem dž. ula 1169 = 22 II — 2 II 1756)

Upućen bosanskom veziru Hadži Mehmed-paši u vezi izvještaja da Crnogorci neće da plate harač, koji je utvrđen na Gatačkom polju (1754 g.) s njihovim knezovima, i da napadaju okolne krajeve i čine razne štete. Naređuje se da se predumu sve mjere, kako bi se zaštitili ti krajevi.

Orijentalni institut, sidžil (Ljubinjskog kadije od 1164—1170 g.) br. 13, list 28v—29r.

دستور مكرم مشير مفخم نظام العالم مدير امور الجمهور بالفكر الثاقب متمم مهام الانام بالرأى الصائب
 بمهد بنیان الدولة والاقبال مشيد اركان السعادة والاجلال المحفوف بصنوف عواطف الملك الاعلى بوسنه والیبى
 وزير الحاج محمد پاشا ادام الله تعالى اجلاله و مفاخر الامائل والاقوان هر سک سبحاننده واقع قلاعك قبودانان
 و آغوات و ضابطان و قرانی زید قدرهم توقيع رفیع همایون واصل اولیحقی معلوم اوله که
 اوقته دن برو عتو و عصیان ایله مألوف اولان قرهجه طاغ عصائی کفره سی روم ایلی و بوسنه الباتارنده
 قرب و جوارلنده بولنان سرحدات منصوره و سائر بلاد اسلامیه و سایه شفقت و ایه دولت علیه مه التجا و احتما
 ایندن دورونیک طاقه سنه ایصال مضرت اوزره اولدقلری مقدما عرض و انها اولنمقدن ناشی سنکه وزیر مشار
 الیه سن دفع مضرتلرینه امر شریف ایله مأمور اولدینکدن قپوکک خلقی و سائر اهالی سرحد معینی ایله ایالتک
 دروننده هر سک سبحاننده واقع عصات مزبوریه قریبی اولان غاچه صحرا سنه ضرب خیام تزول و برقاچ نفر

کنترل‌بده سوز صاحب‌الین کتوردوب نیجه بچنار و قبل و قالدن صکره فیاً بعد کسنه‌نی اضرار ایلمامک و سزوی یک ایکی عدد ادنا جزیه اوراقی پاهاسنی کفالاری یدلریله ادا ایلمامک اوزره باجحت شرعیه جزیه‌نی قبول و بعض شروط و قیودیه دائرة اطاعته دخول ایدوب یدلریته امان نامه دخی الدقلردن صکره اطاعتدن خروج و جزیه‌نی قبولدن نکول و شمدی ذکر اولتان امان نامه هما یونک .مضمونه و شروط تهملریته مغاثر حرکت و قرب و جوارلرنده اولان مسلمینه چته طریقیه ایصال انواع خسارت و خصوصاً بو خلالده غاچه قورنده ساکن مصطفی انفا نام کسنه‌نی اوغلی و بش نفر آدماریله قتل و اموال و اشیا لری نیما و غارت ایدوب بو مقوله طغیان و خباثت لریک حد و غایتی اولامغیله تأدیپ و کوشمال لری وقت مقدریته تأخیر اولدنی صورتده .مسفولردن چته طریقیه قرب و جوارلرنده بولتان بلاد اسلامیه یه ایصال خسارت قصدیه ظهور ایدن لریک دفع مضرت لری شمدی یک روم ایلی اباتنده واقع اسکندریه و ایالت بوسنه ده واقع هرسک سبغاغنده اولان حصون و قلاع و پلنقلرک قپودانان و آغوات و ضابطان و نفرات لری یدلرنده اولان پروات عالیه شروط لری مقتضا سبجه محافظه سنه مأمور اولدقاری قلعه و پلنقلرک اطراف و انهاسنده بولتان عباد الاهی علی الدوام محافظه و محارسه یه کمال تیقظ و انتباه ایله مواظبت و قیام و اقتضاسنه کوره جواب و حوالی لری کید و مضرت لردن تأمینه اهتمام ایلماری اوزره ذکر اولتان امان نامه هما یونک قیدی ترقین اولنقله محتاج اولدنی و مقدم قبولریته ایدنا ایله ایالت بوسنه قلمی جزیه سنه ماضم اولان یک ایکی عدد ادنا جزیه اوراقی اشویبیک یوز انش طقوز سنه سنه محسوباً نکول لردن ناشی توزیع اولنا مقیله قلم مذکور مقایسه سندن حط و تنزیل برله باز آمد اولنقل اوزره در علیه مه کوندردلیدیکی طرف کدن بو دفعه وارد اولان تحریاتک خلاصه مفهومده مندرج اولنقله صادر اولان فرمان عالی موجبجه اوراق مزبوره مقایسه دن فرونده و باز آمد اولنلوب امان نامه مذکورک دخی جزیه قلمنده اولان قیدی ترقین و انفا اولنقلق و بر منوال محور اطراف و انهالرنده بولتان عباد الاهی عصات مسفوده نک شر و مضرت لردن محافظه و حراسته سعی دخی ایلماری ایچون اسکندریه سبغاغنده واقع قلاع و پلنقلر قپودانان و آغوات و ضابطان و نفراتنک مأموریت لریچون باشقه و هرسک سبغاغنی قپودانان و آغوات و ضابطان و نفرات لریک دخی کذالک مأموریت لریچون باشقه دیوان هاپوغدن اوامر شریفم تحریری باندله بالفعل باش دقتدارم اولان افتخار الامراء و الاکابر الحاج احمد دام علوه اعلام ایدوب و اعلامی موجبجه اسکندریه سبغاغنده واقع نلاعلک قپودانان و آغوات و ضابطان و نراتنه بر وجه محور حوالی لرنده بولتان عباد الاهی محافظه و محارسه لریته اهتمام و دقت ایلماریچون باشقه امر شریفله تنبیه اولنقله سز دخی باش دقتدارم مومی الیهسک اعلامی موجبجه عمل و حرکت ایلیوب خلافندن تجاشی و مجانبت ایلمکسز باندله فرمان عالی شام صدر اولمشدر .

بیوردمسکه وصول بولدقه برباید و جه مشروح اوزره شرفیافته صدور این فرمان واجب الاتباع و لازم الامتثالک مضمون اطاعتقرونیه عامل اولوب خلافندن زیاده حذر ایلیه سز .

شویله بله سز علامت شریفه اعتماد قیله سز .

تحریرا فی اواخر جمادی الاولی لسنه تسع و ستین و مائه و الف . بمقام قسطنطنیه الجروسه

Prevod

Poštovanom veziru, slavnom maršalu, čuvaru reda u svijetu, koji s pronica-vošću vodi brigu o javnim poslovima, koji ispravno rješava narodne probleme, koji se stara o izgradnji sreće i napretka, koji učvršćuje stubove blagostanja i veličine, koji je obasut raznim milostima uzvišenog vladara, mom veziru bosanskom valiji Hadži Mehmed-paši, neka mu uzvišeni Alah učini trajnom njegovu slavu.

Polosima vršnjaka i drugova kapetanima, agama, oficirima (zabitima) i vojnicima tvrđava u Hercegovačkom sandžaku — neka im se poveća njihova vrijednost,

Kada dođe uzvišeni carski znak, neka se zna ovo:

Pošto je prije podastrto i izloženo da odmetnici hrišćani Crne Gore, koji su od davnina naviknuti na oholost i nepokornost, čine štetu ograničnim područjima i drugim islamskim krajevima, koja se nalaze u blizini i okolini rumeliskog i bosanskog ejaleta, i Dubrovčanima koji su se stavili pod zaštitu Visoke Porte, to je tebi, navedeni veziru, s mojom časnom zapovjesti bilo naređeno da spriječiš to njihovo nanošenje štete, te si sa svojom pratnjom i sa ostalim graničarima otšjeo na Gatačko polje, koje je blizu navedenim odmetnicima u Hercegovačkom sandžaku u granicama ejaleta. I naredio si da se dovede nekoliko njihovih knezova (glavara) i uticajnih ljudi. Nakon tolikih razgovora i rasprava oni su se šerijatskom (kadijskom, sudskom) ispravom obvezali da u buduće neće nikom praviti štetu, i pristali su na džizju s tim da će godišnje plaćati vrijednost od 1002 komada najnižih džizjanskih lista preko svojih jamaca. Pošto su se oni s nekim uslovima i uvjetima pokorili i dobili u ruke »eman-name« (ispravu o davanju sigurnosti), otkazali su poslušnost i odustali su od onoga što su primili u pogledu džizje. I sada postupaju suprotno onome što sadržava navedena carska »eman-name« i preuzeti uslovi te na gerilski način nanose razne štete muslimanima koji se nalaze u njihovoj blizini i susjedstvu. A naročito ovih dana ubili su čovjeka po imenu Mustafa-agu i sina mu i petoricu njegovih ljudi koji stanuju u blizini Gacka i opljačkali su njihovu imovinu i stvari.

U dopisu koji je ovaj put došao na moju Visoku Portu od Vaše strane izloženo je (ovo):

Pošto nema ni broja ni kraja tim njihovim ispadima i rdavim djelima, ako bi se njihovo kažnjavanje i dovođenje njih u red odgodilo na izvjesno vrijeme, to bi za suzbijanje onih koji se kao gerilci pojave u namjeri da naprave štetu islamskim zemljama bilo za sada potrebno:

Da kapetani, age, zabiti i vojnici utvrda, tvrđava i palanki u Rumeliskom ejaletu u Skadarskom sandžaku i u Bosanskom ejaletu u Hercegovačkom sandžaku s najvećom budnošću i pažnjom vode stalnu brigu o čuvanju i zaštiti ljudi koji se nalaze u okolici tvrđava i palanki, koji su oni u smislu uzvišenih berata koje posjeduju dužni čuvati;

Da se briše spomenuta »eman-name«, kako bi se oni mogli svojski postarati da osiguraju svoje krajeve i okolna područja od njihovih spletki i šteta;

A pošto se zbog njihovog odustajanja nije mogao za ovu 1169 godinu izvršiti razrez najnižih džizjanskih lista, koje su na osnovu njihovog primanja pridodate džizjanskoj kancelariji Bosanskog ejaleta, da se odbiju i snize iz obračuna navedene kancelarije i da se brišu.

S obzirom na to (što je sadržano u vašem dopisu), to su u smislu izdatog uzvišenog fermana navedene liste odbijene i brisane iz obračuna.

Za brisanje upisa navedene eman-name koji se nalazi u džizjanskoj kancelariji i za njeno dokidanje, da bi se na izneseni način mogli postarati u pogledu čuvanja i zaštite ljudi koji se nalaze u njihovoj okolici od zla i štete spomenutih ustanika, moj aktivni baš-defterdar ponos zapovjednika i velikana Hadži Ahmed — neka mu je trajna veličina — izvjestio je o potrebi pisanja mojih časnihi zapovjedi od strane mog carskog Divana posebno za službu kapetana, aga, zabita i vojnika tvrđava i palanki koje se nalaze u Skadarskom sandžaku, a isto tako posebno za službu kapetana, aga, zabita i vojnika Hercegovačkog sandžaka.

I u smislu njegova izvještaja, s mojom posebnom časnom zapovjedi upozoreni su kapetani, age, zabiti i vojnici tvrđava koje se nalaze u Skadarskom sandžaku, da se na opisani način staraju i brinu u pogledu čuvanja i zaštite na njihovim područjima.

Izdat je moj uzvišeni ferman u pogledu toga, da i vi radite i postupate u smislu izvještaja mog bašdeferdara, a da se klonite i čuvate od njemu suprotnog postupka. Naredio sam ovo: Kada dođe, treba da postupite u smislu sadržaja fermana koji je o tom na obrazloženi način izdan, koji se mora slijediti i primjenjivati, te da se dobro čuvate onoga što je s njim u suprotnosti.

Tako da znate, na moj časni znak da se oslonite.

Pisano krajem džumadel-ula 1169 god.

U zaštićenom
Carigradu

Bosanski vezir Mehmed-paša poslao je s ovim fermanom bujuruldiju s naređenjem da se postupi po njemu.

To je došlo Ljubinjskom kadiji i zavedeno u sidžil 18 redžepa 1169 godine (18-IV-1756).

Tekst bujuruldiije nije u sidžilu napisan.

II

BUJURULDIJA BOSANSKOG VALIJE AHMED KAMIL-PAŠE

(9 muharema 1170 = 4-X-1756)

Upućena trebinjskom muhafizu Sulejman-paši i kadijama Ljubinja i Cernice i kapetanu Trebinjske tvrđave i ostalim, u kojoj se traži izvještaj povodom odvođenja u Crnu Goru 230 koza s ispaše Brazidol u nahiji Ljubomir u Ljubinjskom kadiluku.

Orijentalni institut, sidžil br. 13, list 30 v.

تره بین محافظی عزتاورفتاورسلیمان پاشا دام اقباله
و شریعت شمار لوین و چرنیچه قاضیاری افندیلر زید فضاهیا و مناخر الامائل و الاقران تره بین قلمه سی
قوردانی و آغوات و اعیان ولایت و ایش ارلری زید قدرهم انہا اولور که
قرب و جوار کزده واقع قرهجه طاغ عصاتک شر و مضرتلری دفع اولتیق امرنده اقتضا ایدن
تدارکی ترتیب اولجیه دکن اولحوالیده واقع رعایا قمراسنی ایصال مضرتلرندن حفظ و حراسته قیام ایلمکز باندہ
بوندن مقدم بیوردلیز ایله سزره تنبیه اولتیسکن بو دفعه لوین قضاسته تابع لبومیر ناحیه سنده واقع برازودول نام

ایلاقدن رعایا ققراسنک اکیوز اوتوز رأس کچیلرینی عصات مسفوره سرقه و سوق و تسیرلرنده چرنیجه قضااسنده واطنلیجه قریه سندن طودور بنانی و میلوش قرجه طاغلی و ویداق استوقچاییک نام ذمیلر اقتضا ایدن ماکولاتلرینی بیتشدروپ معین اولدقلری طرفزه اخبار اولتمقله ائدی محلنده معرفت شرع و تعیین اولتان مباشر و جمله معرفت و اتفاتقلریله خصوص مذکورى تفتیش و تفحص و فی الواقع عصاة مذکوره نك یتاقلری مسفورون اولدقلری ظاهر و نمایان اولدقلده غارت اولتان کچیلرک بهالرینی مسفورلردن تضمین و احقاق حق اولدقلدن صکره جزای سزالری ترتیب اولتقی محبوبسا دیوان بوسته یه احضار ایلمک باندیه بیورلدی تحریر و اصدار و قدوة الاماثل و الاقوان چوقدارلریزدن بکر اغا زید قدره ایله ارسال اولتشد. بئنه تعالی و صلونده کزکدرکه وجه مشروح اوزره حرکت و احقاق حق اولتوب و لاکن بو بهانه ایله رعایا ققراسندن بر فرد تجریم ایلتوب بو خصوص سراً و علناً تفحص برله رعایا ققراسندن بر آنچه التدیئی مسموغز اولور ایسه بردرلو جوابه قادر اولیه جنکیزی و کذالك مسفورلرک خصوص مذکوردن خبرلری اولیوب مجرد نفسا نیت ایسه سنکه پاشای مومی ایله سن معاقب و معاتب اوله جنکیزی محتق بیابوب آ کا کوره دیده کشاد بصیرت و موجب بیورلدی ایله عمل ایله سز دیو بیورلدی

فی ۱۹ م سنه ۱۱۷۰

Prevod

Trebinjskom muhafizu cijenjennom i poštovanom Sulejman-paši, neka mu sreća bude trajna, i poznavaočima šeriata gospodi kadijama Ljubinja i Cernice, neka im se poveća vrlina, i

ponosima vršnjaka i drugova kapetanu Trebinjske tvrđave i agama i vilajet-skim ajanima i radnim ljudima, neka im se poveća vrijednost.

Izveštava se sljedeće:

Prije izvjesnog vremena vi ste s našom bujuruldijom upozoreni, da se postarate da čuvate i štitite sirotu rajū koja se nalazi u tim krajevima od šteta koje bi im mogli nanijeti odmetnici Crne Gore, koja je u vašoj bližoj okolici, dok se ne izvede potrebna priprema za suzbijanje njihovih nevaljalština i šteta. Ali i pored toga ovaj put su navedeni odmetnici ukrali od sirote rajē 230 koza s ispaše zvane Brazidol, koja se nalazi u nahiji Ljubomir koja pripada Ljubinjskom kadiluku. Nama je ovamo javljeno, da su ih u tome i u odgonjenju tih koza pomogli i pribavili im potrebnu hranu štićenici (podanici hrišćani) po imenu Banjanin Todor, Miloš Crnogorac i Vidak Skočajić iz sela Vatnice u Cerničkom kadiluku.

S obzirom na to napisana je i izdana bujuruldija i poslana po uzoru vršnjaka i drugova po našem čokadaru Bekir-agi, neka mu se poveća vrijednost, da se na licu mjesta posredstvom šeriata (kadije) i određenog mubašira i uz učešće i saglasnost svih ispita i izvidi navedena stvar. I ako se pokaže da su navedeni jataci spomenutih odmetnika, da se od navedenih naplati vrijednost opljačkanih koza te da se zadovolji pravda, a zatim da se oni kao zatvorenici sprovedu na Bosanski divan, da bi im se odredila zaslužena kazna.

Kada vam dođe (bujuruldija), treba da se postupi na opisani način i da se zadovolji pravda. Ali pod tim izgovorom neka se niko od sirote rajē ne kažnjava. Ovo će se i tajno i javno izviditi, te ako se bude čulo, da je od sirote rajē uzeta

jedna akća, nećete ni na kakav način moći dati odgovor. A isto tako ako navedeni nemaju pojma o spomenutoj stvari, nego bude po srijedi samo neprijateljstvo, sigurno znaj, navedeni pašo, da ćete biti kažnjeni i ukoreni. Zato dobro promišlite i postupite po bujuruldiji.

Tako se naređuje.

9 muharema 1170 godine.

III

BUJURULDIJA BOSANSKOG VALIJE AHMED KAMIL-PAŠE

(16 muh. 1170 = 11-X-1756)

U vezi sa spremanjem vojnog pohoda na Crnu Goru naređuje se ljubinjском kađiji i drugim funkcionerima da osiguraju komoru za prenos hrane i ratne spreme za vojsku iz trebinjskog kadiluka.

Orijentalni institut, sidžil br. 13, list 30 v.

شريت شمار لوبين قاضيى افندى زيد فضله و ماخر الامائل و الاقران اعيان ولايت و ايش اولرى
زيد قدرهم انها اولنوركه

بو دفعه قومه طاغ عصاتك اوزرلرينه با فوهان همايون مأموريتيم حسييله ترمه بين قبودانلغندن ترتيب اولنان نفراتك ماكولات و مالزمله ليني كوتورمك ايچون بهريدى نفرى اوزرينه بر رأس قود بارك كيرليني لوبين قضا سندن و جوار ترمه بين ناحيه سندن اخراج و مالزمله ليني تحمیل ايتديرمكز بانده ديوان بوسنه دن اشبو بيورلدى تحرير و اصدار ايله ارسال اولغشدر. انشاء الله تعالى و صولنده كركدر كه وجه مشروح اوزره قبودانلق مذكوردن ترتيب اولنان نفرات مذكوره نك بهريدى نفرى اوزرينه بر رأس قود بارك كيرليني معرفت شرع و جمله اتفاقيه و ترمه بين قبودانك معرفتيله اخراج و مالزمله ليني تحمیل ايتدر دوپ موجب بيورلدى ايله عمل ايله مسز ديو بيورلدى.
في ١٦ م سنه ١١٧٠

Prevod

Poznavaocu šerijata gospodinu ljubinjском kadiji — neka mu se poveća vrlina — i ponosima vršnjaka i drugova vilajetskim ajanima i službenicima — neka im se poveća njihova vrijednost,

Dostavlja se slijedeće:

S obzirom da je ovaj put carskim fermanom naređeno da krenem protiv ustanika Crne Gore, to je od strane Bosanskog divana napisana, izdata i poslata ova bujuruldija, da za nošenje hrane i ratne spreme za vojnike koji su raspoređeni iz trebinjskog kapetanluka naredite da se za svakih tih sedam vojnika izvede po jedan konj za komoru iz ljubinjского kadiluka i susjedne trebinjske nahije i da se natovare ratnom spremom.

Kada vam — ako bog da — dođe (ova bujuruldija), potrebno je ovo: Naredite da se na opisani način za spomenute vojnike koji su raspoređeni iz spomenutog

kapetanluka na svako sedam vojnika izvede po jedan tovarni konj posredstvom šerijatskog suda i uz sporazum svih i posredstvom trebinjskog kapetana. Naredite da se natovare ratnom spremom i postupite u smislu bujuruldije. Tako se naređuje. 16 muharema 1170 godine.

IV

BUJURULDIJA BOSANSKOG VALIJE AHMED KAMIL-PAŠE

(4 dž. ah. 1170 = 24-II-1757)

Upućena crnogorskom vladici Savi za vršenje vladličanske dužnosti, dok za to ne dođe carski berat.

Državni muzej NR Crne Gore na Cetinju, turski dokumenti br. 13.

حالا قرهجه طاغ لاديقه بی اولان صوه راهب سخت عواقبه بالخير و قرهجه طاغ کتزلری باسره هم انھا اولورک

سن اوتهدن برو طوغری و صداقتکار اولوپ سندن قرهجه طاغ رعایایی هر وجهه راضی و خشنود اولدقلرینه بنا رعایای مسفورونک کما فی الاول لاديقهلق امورینه رؤیت ایلمک ایچون طرف دولت علیه دن لاديقهلق برات عالیشانی کلنجه دیوان بوسته دن اشبو یوردلی اصدار و . . . ایله ارسال اولتشدر .

ایمدی و صولنده برات عالیشانک طرف دولت علیه دن کلنجه یوردلین موجب لاديقهلق امورینی معتاد قدیم اوزره رؤیت ایدوپ و سزکه قرهجه طاغ کتزلری سز سز دنلی مسفوری اوزرکه لاديقه بیلوب ایینکیز اوزره لاديقهلق امورنده جمله کز کندویه متابعت و موجب یوردلیده عمل و حرکت و خلافتدن تمجاشی و مجانبت ایلمه سز دیو یوردلی .

فی ٤ ح سه ١٧٠

Prevod

Pečat valije

Svešteniku Savi, sadanjem vladici Crne Gore — neka mu kraj (života) bude završen dobrom — i svim crnogorskim knezovima,

Dostavlja se slijedeće:

Pošto si ti od davnina ispravan i vjeran (lojalan) i pošto je raja Crne Gore od tebe u svakom pogledu zadovoljna, dok ti dođe od strane Visoke Porte uzvišeni berat za vladičanstvo, da bi kao i prije mogao vršiti poslove navedene raje kao vladika, izdaje se i šalje ova bujuruldija od strane Bosanskog divana.

Kada stigne (ova bujuruldija), vršičeš vladličanske poslove po starom običaju u smislu naše bujuruldije, dok ne dođe uzvišeni berat od strane Visoke Porte. A vi koji ste knezovi Crne Gore, treba da priznajete navedenog za svog vladiku i da ga svi slijedite u vladličanskim poslovima prema vašim obredima. Treba da radite i postupate u smislu bujuruldije, a da se čuvate i klonite onoga što bi s njom bilo u suprotnosti. Tako se naređuje.

4 dž. ah. 1170 = 24-II-1757 god.

V

HUDŽET TRAVNIČKOG KADIJE

(Krajem muharema 1171 = 5 — 14-X-1757)

Prestavnici Crne Gore u prisutnosti bosanskog valiije Hadži Mehmed-paše izjavljaju pred šerijatskim vijećem da će svake godine davati određenu džizju u visini od 1010 najnižih džizjanskih lista.

Gazi Husrevbegova biblioteka, Muhamed ef. Kadić, Tarihi Enveri, sv. 7, s. 232—233.

قره جه طاغ كفرة سى رعيتى قبول و التزام جزيه ايدلكارى حجتك صورتيدر

قره جه طاغ نواحي سندن ككليك قره سندن باش كترلى مارقو ولد تاحيه سنه تابع
 قره سندن پاپاس ووق و و و نام ذمير كندى طرفلرندن اصاله و زالوطه قره
 سندن نيقوله الوايتك و و و و سائر بالجملة قره طاغ اهايسى طرفلرندن بر نهج
 شرعى وكاله پودغوريجيه ساكلرندن سابقا اسكندريه (اشقودره) الاى بكيسى حاجى ابوبكر اغا و
 و اغوات سائره و ساططاريه بوسنه و البسى سعادتلو اطاح محمد پاشا حضرتلرينك حضورنده عقد اولنان
 مجلس شرع خطير لازم التوقيده مرحوم و مغفوله كوپريلي زاده نهران حضرتلرى استيصالنده قبول ايدلكارى
 بيك ايكي ادنا اوراق جزيه به سكر عدد اوراق ضم و بيك اون اوراق جزيه نئي قبول و بيك يوز* سنه سنه محسوبا
 ۱۰۱۰ التون جزيه شرعيه ليني پاشاى مشار اليه بالتام ادا برله تحت رقبة رعيت پادشاهى به دخول عقينده من
 بعد سنه بسنه مبلغ مرقومى جانب ميرى به ادا و سائر رعايا مثللو من كل الوجوه تحت اطاعت و انقياد اولنى
 تمهد و التزام و فيا بعد تهديلرنيك خلافه حركتلى ظهور ايدرسه طرف ميرى به الى بيك غروشى و يرمكه نذر
 و يدى ياشندن يوقارى طمعه شمشير پادشاهى اولنى بالطوع و الرضا مرة بعد اخرى تقرير و قبول و التزام ايتليله
 حفظا للمقال بالالتاس اشبو وثيقه على ما هو الحقيقه كتب و املا اولندى .

جى ذالك و حرفى او اخر محرم الحرام سنه احدى و سبعين و مائه و الف .

Prevod

Kopija hudžeta da su hrišćani Crne Gore primili podložnost i obavezali se davati džizju.

Iz nahije Crne Gore iz sela Čeklić njihov knez (baš knez) Marko sin, iz sela koji pripada nahiji Pop Vuk i i i po imenu šticienici (hrišćani) u ime svoje lično, te iz sela Zalota Nikola Alva-tić i i i drugi od strane cijelog stanovništva Crne Gore kao zastupnici određeni na propisati način, a posredstvom bivšeg skadarskog alajbega Hadži Ebu Bekir-age i i i i i ostalih aga iz Podgorice, na velikom šerijatskom vijeću kojemu treba odati poštovanje, koje je održano u prisustvu njegove ekselencije bps. valiije srećnog Hadži Mehmed-paše, više puta su izjavili, da je na 1002 džizjanske liste što su oni primili prilikom pohoda njegove ekselencije umrlog

* Ovdje je vjerovatno izostavljena riječ (يشى)

Čuprilića Nunam-paše, dodano 8 lista, te da su oni pristali na 1010 džizjanskih lista i da su za račun 1170 g. navedenom paši potpuno isplatili 1010 dukata na ime svoje šerijatske džizje. S tim u vezi pošto su ušli u podložnu carsku raju obvezali su se da će ubuduće davati fiskusu navedeni iznos iz godine u godinu i da će biti pokorni i privrženi u svakom pogledu kao ostala raja. A ako se u buduće od njihove strane pokažu postupci suprotno njihovim obavezama, oni su se obavezali dati fiskusu 50.000 groša i pristali da sve iznad sedam godina dode pod carsku sablju.

Da bi se ovo što je rečeno sačuvalo (zapamtilo), napisan je na traženje ovaj dokument, onako kako stvar stoji.

To je bilo i napisano krajem svetog muharema 1171 god. (5 — 14-X-1757).

VI

BUJURULDIJA BOSANSKOG VALIJE H. MEHMED-PAŠE

(1 safera 1171 = 15-X-1757)

Obavještavaju se kadije i ostali civilni i vojni funkcioneri, da je raja crnogorskih nahija izrazila lojalnost i obavezala se da će plaćati džizju. S obzirom na to ona uživa carsku zaštitu i ima pravo na slobodno kretanje unutar države.

Gazi Husrevbegova biblioteka: Muhamed ef. Kadić, Tarihi Enveri, sv. 7, s. 233—234.

شرايع شمار پردغورميجه و بقيه نوه و چرنيجيه و نوسين و لوبين و استولچه و موستار و باغاي قاضياري
افتديلز يد فضلهم و مفاخر الامائل و الاقوان قضاء مزبورلده واقع متسلمار و ويوده و قلاع قبودانان و اغوات
و ضابطان و اعيان ولايت و ايش اولري و دربند بكياري زيد قدرهم و سائر اهالي سي بسرهم سز انبا اولوزر كه
قره جه طاغ نواحي سي رعاياي سائر ممالك محروسه المسالك اسلاميه ده اولان جزيه كذار رعاي ايا مثللو
ر قبلر يه جزيه و رعيتي قبول و تحت حمايه ظل الهي به دخول ايتدكارنده حالت رعيتده ثابت و دائم اولدقبرلي
مدتجه امر حمايت و صيانترلي لازم و لايد و جمله به واجب اولقله ايمدي فيا بعد رعاياي مسفروندن كار و كسب
و زيارت و تجارت طريقيه كلانلر خلاف شرع شريف و مغاير امان نامه همايون رنجيده و رميده ايتدوليوب
كندولرله حسن معامله و دفع و حشت و دهشتلر يه هر بريكرز جد تام و سعي مالاكلام ايلمكز باندده ديوان
بوسته دن اشبو بيورلدی تحرير و قدوة الامائل و الاقوان اغاريزدن سابقا قرحصار متسلي خليل اغا زيد قدره ايله
ارسال اولمشدر.

انشا الله تعالى و صلواته و كدر كه و جه مشروح اوزره قره جه طاغ نواحي سي رعاياي رعيتي قبول و
تحت حمايت حضرت جهانداري به دخول ايتتاريله مادامكي حالت رعيتده ثابت الاقدام اوله لوز كار و كسبه و
زيارت و تجارت طريقيه قضا لركه آمدش ايدنلر من بعد خلاف شرع شريف و مغاير امان نامه همايون رنجيده و
رميده ايتتكدن و ايتدريمكدن جمله كز غايه الفايه حذر و هر بريكرز اهتمام تام و سعي مالاكلام ايليوب موجب
بيورلدی ايله عامل اوله سز ديوب بيورلدی .

في غرة صفر سنة ١١٧١

Prevod

Poznavaoima šerijata gospodi kadijama Podgorice, Bekije Novog, Cernice, Nevesinja, Stoca, Mostara i Blagaja — neka im se poveća njihova vrlina — i ponosima vršnjaka i drugova muteselimima, vojvodama, tvrđavskim kapetanima, agama, zabitima, vilajetskim ajanima, službenicima i čuvarima klanaca u navedenim kadilucima — neka im se poveća njihova vrijednost — i svom ostalom stanovništvu,

Dostavlja se ovo:

Pošto je raja crnogorskih nahija, kao raja ostalih islamskih zemalja — čiji su putevi osigurani — koja daje džizju, primila na se džizju i podložnost i došla pod zaštitu carskog okrilja, dogod se bude nalazila u stanju lojalnosti, potrebno je i nužno da se štiti i čuva i to je za sve obavezno. Prema tome ubuduće nemojte dopustiti da suprotno časnome šerijatu i protivno carskoj eman-nami (isprava o sigurnosti) mučite i uznemiravate navedenu raju koja bude dolazila u cilju zarade, posjete i trgovine. Postupajte s njima lijepo. I s puno zalaganja i besprekornog nastojanja svaki od vas treba da se stara da onemogući njihovo strahovanje i zastrašivanje. U tom cilju napisana je ova bujuruldiya od strane Bos. divana i poslata po uzoru vršnjaka i drugova po našem agi Halil-agi, bivšem muteselimu Kizilhisara — neka mu se poveća vrijednost.

Kada — ako uzvišeni Alah da — dođe (ova bujuruldiya) potrebno je ovo:

S obzirom da je raja crnogorskih nahija primila podložnost i ušla pod zaštitu njegova veličanstva, dokle god ona bude čvrsta u podložnosti, svi vi ubuduće treba dobro (do maksimuma) da se čuvate da ne biste suprotno časnome šerijatu i protivno carskoj eman-nami mučili i uznemirivali one koji budu dolazili u vaše kadiluke i odlazili u cilju zarade, posjete i trgovine. Svaki od vas treba da se dobro brine i da se besprekorno stara te da postupate po bujuruldiyi. Tako se naređuje.

I safera 1171 god.

VII

BUJURULDIJA BOSANSKOG VALIJE H. MEHMED-PAŠE

(21 dž. ula 1171 = 31-I-1758)

Obavještavaju se civilni i vojni funkcioneri Hercegovackog sandžaka, da je po predlogu skadarskog mutesarifa Podgorički kadiluk ponovo pripojen Skadarskom sandžaku i da su iz Sarajeva upućene pretstavke Porti, da taj kadiluk i dalje ostane u sastavu Bosanskog ejaleta. Traži se od hercegovackih funkcionera da i oni upute svoje pretstavke u tom smislu.

Orientalni institut, sidžil br. 25, list 11 r.

شرايع شعار بلغرادجق و موستار و بلغاي و نوه سين و استولچه و لوبين و بيشه نوه قاضيارى افنديار زيد
فضلهم و مفاخر الاماثل و الاقربان قهردانان و اغوات و سائر ضابطان و اعيان ولايت و ايش ارلرى زيد قدرهم
انها اولتوركه

عموما ايالت بوسنه و خصوصا هرست سنجاني رجالتك بذل نقدنيله جان و امورالريله فتحى ميسر اولان
قرهجه طاغ عصانتك ضبط و ربطلرينك اقواى اسبابى بودغوريجيه قضاى سنك ايالت بوسنه به الحاقيله صورت پذير
اولديني جمله نك معلومى اولوب و التاسكوه بناء با امر عالیشان كچن سنه قضاى مز بور اسكندريه سنجانندن افراز

وایالت بوسنیه الحاق و بوجه ضابطه نظامه ربط و کید و مکر عصات مسفوروندن هرکس خوشحال و صاف البال اوزره ایکن حالا اسکندریه سنجانغی متصرفی محمد پاشا طمع حامندن ناشی خلاف انها دولت علیه عمل ایله قضای مزبوره بی بتکرار اسکندریه سنجانغه الحاق و دیریلان نظام مستحسنة نك اضحلاله باعث و بادی اولدیغی بوترطفده شایع اولدقده جمله به اهم لازمه کلیلدن اولغله کما فی الاول قضای مزبوره ایالت بوسنیه الحاق اولغنی نیاز ایله علی العموم سرای بوسنه نك قضاة و حکام افتدیلر و علما و صلحا و موجود بولتان میرمیران کرام و اهالی دیوان افتدیلر و زعما و ارباب تیار و قبودان و ضابطان محضر و موجبجه سرای بوسنه ملاسی افتدی اعلام و طرفندن دخی در دولت عنوانه عرض اولغتین قضای مزبوره ایالت بوسنه طرفندن ضبط و ربطی جمله دن ازید و اوفر هرک قضالی اهاالیسته اولی و انفع اولغله ابعدی لزومنی بیان ایلمهسز دخی قضای مزبوره هرک سنجانغه بتکرار الحاقی نیازله در دولتداره و طرفزه بشقه بشقه برر قطعه اعلام تحریر و دارنده بیوردی به تسلیم و برآن اقدام ارسال ایلمکز باینده دیوان بوسنه دن اشبو بیوردی تحریر و اصدار ایله ارسال اولغشدر. ان شاء الله تعالی و وصولده کز کردکه وجه مشروح اوزره عمل و خصوص مزبوره مأمور مباشری بلا تأخیر بعث ایلیوب عوق و تأخیردن حذر ایلمهسز و موجب بیوردیله عامل اولهسز.

فی ۲۱ جاسنه ۱۱۷۱

Prevod

Poznavaočima šerijata gospodi kadijama Belgradžika, Mostara, Blagaja, Nevesinja, Stoca, Ljubinja i Bekije Novog — neka im se poveća njihova vrlina — i ponosima vršnjaka i drugova kapetanima, agama, i ostalim zabitima i ajanima vilajeta i službenicima — neka im se poveća njihova vrijednost,

Dostavlja se slijedeće:

Svima vam je poznato, da je dovođenje u red odmetnika Crne Gore, čije je osvojenje postignuto trošenjem gotovog novca, životima i imetkom ljudi iz cijele Bosne, a naročito iz Hercegovačkog sandžaka, bio jedan od najjačih uzroka da je Podgorički kadiluk pripojen Bosanskom ejaletu. Na vaše traženje prošle godine je navedeni kadiluk s uzvišenom zapovjesti izdvojen iz Skadarskog sandžaka i pripojen Bosanskom ejaletu. I na ovaj je način zaveden red te je svak srećan i miran od varki i spletki navedenih odmetnika. Ali i pored toga sadanji mutesarif Skadarskog sandžaka Mehmed-paša iz svoje puste pohlepe, podnio je Visokoj Porti suprotan izvještaj. I kada se je ovdje pročulo da je on bio uzrok ponovnom pripajanju navedenog kadiluka Skadarskom sandžaku i kvarenju lijepog reda koji mu je dat, pošto je to za sve vrlo važna stvar, to su svi sarajevski gospoda kadije i sudije, te ulema i dobri ljudi, plemeniti mirimirani koji su se tu nalazili i gospoda članovi divana, zaimi i timarnici, kapetani i zabiti podnijeli prestavku moleći da se navedeni kadiluk, kao što je i bio, pripoji Bosanskom ejaletu. U tom smislu gospodin sarajevski Mulla je podnio izvještaj, a i s moje strane obavještena je Porta. I pošto je održavanje reda u spomenutom kadiluku od strane Bos. ejaleta za stanovništvo hercegovačkih kadiluka bolje i korisnije više nego za sve ostale, potrebno je da to iznesete. Zbog toga je napisana, izdata i poslana ova bujuruldiya od strane

Bosanskog divana, da napišete po jedan izvještaj posebno centru sreće a posebno nama s molbom da se spomenuti kadiluk pripoji Hercegovačkom sandžaku, te da ih donosiocu bujuruldije predate i što prije pošaljete.

Kada — ako uzvišeni Alah da — stigne (ova bujuruldija), potrebno je da postupite na izloženi način i da bez odlaganja pošaljete delegata koji je zadužen s tom stvari. Pazite da stvar ne otežete i ne odgadate. Postupite prema bujuruldiji.

21 dž. ula 1171 god.

R É S U M É

LES RELATIONS ENTRE LE MONTÉNÉGRE ET L'EMPIRE OTTOMAN VERS LA MOITIE DU XVIIIe SIÈCLE.

L'auteur y apporte quelques documents turcs de 1756 à 1758 dans lesquels il s'agit d'un refus des Monténégrins à payer la capitation, ainsi que d'une expédition militaire qui s'en ensuivit vers la fin du 1756. Le fait intéressant est qu'après cela le Monténégro formait partie, pendant une année, du Vilayet de Bosnie. Le musée national de Cetinje possède de cette époque une »B u y u r o u l d u« originale du vali de Bosnie Ahmed Kamil-pacha, envoyée au vladika monténégrin Sava: il l'y reconnaît pour vladika et exige des chefs monténégrins de lui obéir.

Pourtant, comme on peut déduire des événements de cette époque, la souveraineté turque avait au Monténégro plutôt un caractère nominal. Le peuple monténégrin menait la lutte de libération déjà à partir de la guerre de Morée. Aux forces turques importantes il réussit parfois à contraindre le peuple à l'obéissance, mais cela ne durait pas longtemps.